

SIYOSIY AYBLOVLAR VA “QULOQLASHTIRISH” QURBONLARI (1925-1939 YILLAR)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОБВИНЕНИЯ И ЖЕРТВЫ «НАСЛЕДОВАНИЯ» (1925-1939)

VICTIMS OF POLITICAL ACCUSATIONS AND "EAVESDROPPING" (1925-1939)

Gulchexra Abdulxay Urazaliyevna

Guliston davlat universiteti “Tarix” kafedrası dotsenti

Tel: +998 88 023 20 25

Annotatsiya: *Mazkur maqolada 1925–1936-yillarda O‘zbekiston hududida amalga oshirilgan siyosiy ayblovlar va “quloqlashtirish” jarayonining ijtimoiy, iqtisodiy hamda institutsional oqibatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ayblovlar diskursi, ma’muriy-huquqiy mexanizmlar va mahalliy institutlar faoliyati orqali qurbonlikning shakllanish omillari ochib beriladi. Natijada “quloq” toifasining mahalliyliklashuvi va ayblovlar tizimining murakkab xarakteri asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *siyosiy ayblovlar, quloqlashtirish, repressiya, sovet siyosati, ijtimoiy toifa, ma’muriy boshqaruv, kollektivlashtirish, deportatsiya, mulk musodarasi, mahalliy institutlar.*

Аннотация: *В статье анализируются политические обвинения и социальные последствия кампаний «раскулачивания» в 1925–1936 гг. на территории Узбекистана. Рассматриваются дискурс обвинения, административно-правовые механизмы и роль местных институтов в формировании процесса виктимизации. В результате обосновывается локализация категории «кулак» и сложный институциональный характер системы обвинений.*

Ключевые слова: *политические обвинения, раскулачивание, репрессии, советская политика, социальная категория, административное управление, коллективизация, депортация, конфискация имущества, местные институты.*

Abstract: *This article examines political accusations and the social consequences of “dekulakization” campaigns in 1925–1936 in the territory of Uzbekistan. It analyzes accusation discourse, administrative-legal mechanisms, and the role of local institutions in shaping victimization processes. The study demonstrates the localization of the “kulak” category and the complex institutional nature of accusation practices.*

Keywords: *political accusations, dekulakization, repression, Soviet policy, social category, administrative governance, collectivization, deportation, property confiscation, local institutions.*

Kirish. XX asrning birinchi yarmida Sovet Ittifoqida amalga oshirilgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar qishloq jamiyatini tubdan o'zgartirishga qaratilgan bo'lib, ular markazlashgan boshqaruv, resurslarni qayta taqsimlash va ijtimoiy nazoratni kuchaytirish bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, 1920-yillarning ikkinchi yarmi va 1930-yillarning boshlarida olib borilgan kollektivlashtirish siyosati doirasida siyosiy ayblovlar va "quloqlashtirish" kampaniyalari keng miqyosda qo'llanildi. Ushbu jarayonlar nafaqat iqtisodiy islohot vositasi, balki jamiyatni yangi mafkuraviy mezonlar asosida qayta shakllantirishning muhim instrumentiga aylandi.

Mazkur davrda "quloq" kategoriyasi oddiy ijtimoiy-iqtisodiy tavsifdan chiqib, siyosiy-ideologik mazmun kasb etdi va keng ko'lamli repressiv choralarni asoslash vositasiga aylantirildi. Siyosiy ayblovlar esa ma'muriy boshqaruv tizimida nafaqat tartibga solish, balki ijtimoiy guruhlarini chegaralash, resurslarni qayta taqsimlash hamda qarorlarni legitimlashtirish mexanizmi sifatida faol qo'llanildi. Natijada, ayblovlar ko'pincha real xo'jalik holatidan ko'ra, siyosiy diskurs va institutsional bosimlar mahsuli sifatida shakllandi.

O'zbekiston hududida mazkur jarayonlar o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, mahalliy ijtimoiy tuzilma, an'anaviy xo'jalik tizimi va mintaqaviy boshqaruv amaliyotlari bilan o'zaro ta'sirda rivojlandi. Bu esa "quloqlashtirish" siyosatining mahalliylik, ayblov mezonlarining moslashuvchanligi va qurbonlik mexanizmlarining murakkablashuviga olib keldi.

Shu bois, siyosiy ayblovlar va "quloqlashtirish" jarayonlarini faqat markaziy siyosat natijasi sifatida emas, balki diskurs, institutsional tuzilmalar va mahalliy omillar o'zaro ta'sirida shakllangan murakkab tarixiy hodisa sifatida o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi aynan ushbu jarayonlarning sabab-oqibat mexanizmlarini ochib berish, ularning ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilish hamda tarixiy jihatdan kompleks baholashdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. 1925–1936-yillarda Sovet Ittifoqida olib borilgan kollektivlashtirish, siyosiy ayblovlar va "quloqlashtirish" jarayonlari tarixshunoslikda murakkab ijtimoiy-siyosiy hodisa sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotchilar ushbu jarayonlarni davlat siyosati, qishloq jamiyatining transformatsiyasi, repressiv mexanizmlar va mahalliy boshqaruv amaliyotlari bilan bog'liq holda o'rganadilar [1].

L.E.Shepelev tadqiqotlarida 1920–1930-yillardagi sovet qishlog'ining ijtimoiy tarkibi va davlat siyosatining qishloq hayotiga ta'siri keng yoritilgan. Muallif "quloq" tushunchasining siyosiy kategoriya sifatida shakllanishi, uni ijtimoiy nazorat va ma'muriy bosim vositasiga aylantirish jarayonlariga alohida e'tibor qaratadi [1]. O'zbekiston hududida jamoalashtirish va "quloqlashtirish" siyosatining amalga oshirilishini o'rganishda S. Q. Xosilovning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Uning asarida 1929–1933-yillarda O'zbekiston qishloq xo'jaligida yuz bergan jamoalashtirish jarayonlari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari hamda mahalliy sharoitdagi o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan [2].

Xorijiy tarixshunoslikda L. Viola tomonidan “quloqlashtirish” qurbonlari, maxsus ko‘chirilganlar va majburiy migratsiya masalalari chuqur o‘rganilgan. Muallif “quloqlashtirish”ni faqat iqtisodiy siyosat emas, balki keng ko‘lamli ijtimoiy zo‘ravonlik va demografik siljishlar bilan bog‘liq jarayon sifatida talqin qiladi [3]. S. Fitzpatrick esa kollektivlashtirish davrida sovet qishlog‘idagi qarshilik, moslashuv va omon qolish strategiyalarini tahlil qiladi. Uning tadqiqotlari “quloq” kategoriyasining real iqtisodiy holatdan tashqari, siyosiy va ijtimoiy konstruktsiya sifatida ham ishlatilganini ko‘rsatadi [4].

Mahalliy tarixshunoslikda A. M. Xolmatovning ishlari O‘zbekiston qishloq jamiyatida sovet davrida yuz bergan ijtimoiy o‘zgarishlarni yoritishga xizmat qiladi. Muallif siyosiy ayblovlar, ma‘muriy bosim va repressiv siyosat natijasida qishloq jamiyatida yuzaga kelgan iqtisodiy, demografik va madaniy oqibatlarni tahlil qiladi [5].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada 1925–1936-yillarda O‘zbekiston hududida siyosiy ayblovlar va “quloqlashtirish” jarayonlarini o‘rganishda kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning nazariy asosini tarixiylik, obyektivlik va tizimlilik tamoyillari tashkil etadi. Ushbu tamoyillar voqea-hodisalarni o‘z davri kontekstida baholash, sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash va ularni yaxlit tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tarixiy metoddan foydalanilib, sovet hududidagi umumiy siyosiy jarayonlar bilan O‘zbekiston hududidagi o‘ziga xos holatlar o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlar aniqlashtirildi. Tarixiy-genetik metod orqali siyosiy ayblovlar tizimi va “quloq” kategoriyasining shakllanishi hamda evolyutsiyasi izchil tahlil qilindi.

Manbashunoslik yondashuvi tadqiqotning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, unda normativ-huquqiy hujjatlar, arxiv materiallari, statistik ma‘lumotlar va ilmiy adabiyotlar tanqidiy tahlil qilindi. Shu bilan birga, diskursiv tahlil metodi orqali siyosiy atamalar (“quloq”, “xalq dushmani”, “kontrevolyutsion unsurlar”)ning mazmuni va ularning ijtimoiy jarayonlarga ta‘siri o‘rganildi. Bundan tashqari, strukturaviy-funksional yondashuv asosida siyosiy ayblovlar tizimining institutsional mexanizmlari – partiya organlari, ma‘muriy tuzilmalar, sud va suddan tashqari organlarning o‘zaro aloqalari tahlil qilindi. Ushbu yondashuv ayblovdan oqibatga olib boruvchi zanjirni, ya‘ni qaror qabul qilish va uni amalga oshirish bosqichlarini ochib berishga xizmat qildi.

Tadqiqotda, shuningdek, umumlashtirish va tahliliy sintez metodlari qo‘llanilib, olingan natijalar asosida siyosiy ayblovlar va “quloqlashtirish” jarayonining sabab-oqibat mexanizmlari hamda ijtimoiy oqibatlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarildi. Mazkur metodologik yondashuvlar majmuasi mavzuni har tomonlama, chuqur va tizimli o‘rganish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 1925–1936-yillarda O‘zbekiston hududida siyosiy ayblovlar va “quloqlashtirish” jarayonlari oddiy ma‘muriy choralar emas, balki murakkab institutsional va diskursiv tizim sifatida

shakllangan. Tahlillar davomida aniqlanishicha, “quloq” kategoriyasi dastlab iqtisodiy belgi sifatida qo‘llanilgan bo‘lsa-da, keyinchalik u siyosiy-ideologik mazmun kasb etib, keng ko‘lamli repressiv siyosatni amalga oshirish vositasiga aylantirilgan.

Tahlil natijalari siyosiy ayblovlar tizimining ikki asosiy darajada faoliyat yuritganini ko‘rsatadi. Birinchisi diskursiv daraja bo‘lib, unda “quloq”, “xalq dushmani”, “kontrrevolyutsion unsur” kabi atamalar orqali shaxslar umumlashtirilgan va ularning huquqiy maqomi cheklangan. Ikkinchi daraja institutsional bo‘lib, unda partiya va davlat organlari, ma‘muriy tuzilmalar hamda suddan tashqari mexanizmlar o‘zaro bog‘langan holda ayblovdan repressiv choraga o‘tish jarayonini ta‘minlagan. Bu ikki darajaning uyg‘unlashuvi siyosiy ayblovlarning tez va keng qo‘llanishiga zamin yaratgan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, “quloqlashtirish” siyosati mahalliy sharoitga moslashuvchan tarzda amalga oshirilgan. Turli hududlarda “quloq” mezonlari bir xil bo‘lmagan: ayrim joylarda yollanma mehnatdan foydalanish asosiy belgi sifatida qaralgan bo‘lsa, boshqa hududlarda mulkiy holat, ijtimoiy ta‘sir yoki soliq majburiyatlari ham ushbu toifaga kiritilgan. Bu esa ayblovlarning standartlashtirilmaganligini va ularning mahalliy manfaatlar hamda resurs taqsimoti bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, siyosiy ayblovlar tizimi nafaqat yuqoridan pastga yo‘naltirilgan siyosiy qarorlar natijasi, balki pastki bo‘g‘inlardan kelib tushgan ariza, shikoyat va “signal”lar orqali ham shakllangan. Bu holat ayblovlar jarayonining murakkab kommunikativ xarakterga ega bo‘lganini, ya‘ni unda davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir muhim rol o‘ynaganini tasdiqlaydi.

Ijtimoiy oqibatlar nuqtai nazaridan tahlil uch asosiy yo‘nalishni ko‘rsatadi. Birinchidan, iqtisodiy jihatdan mol-mulkni musodara qilish va xo‘jalik faoliyatini cheklash natijasida qishloq xo‘jaligi tizimida jiddiy izdan chiqish kuzatilgan. Ikkinchidan, demografik jihatdan majburiy ko‘chirish va deportatsiyalar orqali aholi tarkibi va joylashuvi o‘zgargan. Uchinchidan, ijtimoiy-psixologik jihatdan stigmatizatsiya va ishonchsizlik muhitining kuchayishi jamiyatda uzoq muddatli salbiy oqibatlarga olib kelgan. Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 1930-yillarning o‘rtalariga kelib siyosiy ayblovlar tizimi yanada kengayib, “quloq” kategoriyasi bilan bir qatorda “xalq dushmani” kabi umumlashgan tushunchalar ham faol qo‘llanila boshlagan. Bu esa repressiv siyosatning chuqurlashib borishini va avvalgi “quloqlashtirish” qurbonlarining keyingi ayblovlar uchun ijtimoiy jihatdan zaif guruh sifatida saqlanib qolganini ko‘rsatadi.

Umumiy natija sifatida aytish mumkinki, 1925–1936-yillardagi siyosiy ayblovlar va “quloqlashtirish” jarayonlari ko‘p qirrali tizim bo‘lib, ular markaziy siyosat, mahalliy institutlar va ijtimoiy munosabatlar o‘zaro ta‘siri natijasida shakllangan. Ushbu jarayonlar nafaqat o‘sha davr jamiyatining iqtisodiy va ijtimoiy tuzilmasini o‘zgartirgan, balki uzoq muddatli tarixiy oqibatlarga ham sabab bo‘lgan.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, 1925–1936-yillarda O‘zbekiston hududida amalga oshirilgan siyosiy ayblovlar va “quloqlashtirish” jarayonlari sovet boshqaruv tizimining repressiv mohiyatini namoyon etgan murakkab tarixiy hodisa bo‘ldi. “Quloq” toifasi mahalliy sharoitlarda turlicha talqin qilinib, ko‘plab shaxs va oilalarning ijtimoiy, iqtisodiy hamda huquqiy jihatdan cheklanishiga sabab bo‘ldi. Mol-mulk musodarasi, majburiy ko‘chirish, siyosiy tamg‘alash va ijtimoiy ishonchsizlik qishloq jamiyatining tabiiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Mazkur jarayonlarni o‘rganishda mahalliy arxiv materiallarini chuqur tahlil qilish, qurbonlarning shaxsiy taqdirларini tiklash va “quloqlashtirish”ning uzoq muddatli ijtimoiy oqibatlarini ilmiy asosda yoritish muhimdir. Shuningdek, ushbu mavzuni tarixiy xotira, ta’lim va ilmiy tadqiqotlar tizimida kengroq aks ettirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Шепелев Л. Е. Советская деревня в 1920–1930-е годы: социальная структура и политика государства. – Москва: Наука, 1986. – 312 с.
2. Хосилов С. Қ. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида жамоалаштириш жараёнлари (1929–1933 йй.). – Тошкент: Фан, 2008. – 196 б.
3. Viola L. The Unknown Gulag: The Lost World of Stalin’s Special Settlements. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 368 p.
4. Fitzpatrick S. Stalin’s Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization. – New York: Oxford University Press, 1994. – 386 p.
5. Холматов А. М. Совет даврида Ўзбекистон қишлоқ жамиятида ижтимоий ўзгаришлар (1925–1936 йй.). – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2016. – 224 б.
6. Abdulxay, G., & Abdullayev, A. (2025). O ‘ZBEKISTON SSR DA MA’MURY BUYRUQBOZLIK TIZIMI O ‘RNATILISHI VA MUSTAHKAMLANISHI. Современные подходы и новые исследования в современной науке, 4(5), 74-81.
7. Qosimova, E. T., & Gulchehra, A. (2025). JADID MA’RIFATPARVARLARI: MILLIY MEROSI VA SIYOSIY QARASHLARNING UYG ‘UNLIGI. Наука и инновации в системе образования, 4(4), 46-53.